

ULOGA ODREDABA BONUS MALUS U OBAVEZNOM OSIGURANJU OD AUTOMOBILSKJE ODGOVORNOSTI U FBiH SA PRIJEDLOGOM POBOLJŠANJA KONTROLE ODOBRAVANJA

Amir Zubović, MA, email: zubovic.amir@gmail.com

Euroherc osiguranje d.d. Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Sažetak: U radu se izlaže postojeća zakonska regulativa vezana za odredbe bonusa malusa u obaveznom osiguranju od automobilske odgovornosti u BiH. Okosnicu izlaganja čini analiza odredaba bonusa malusa u obaveznom osiguranju od automobilske odgovornosti u FBiH, praksa na tržištu obaveznog osiguranja od automobilske odgovornosti u FBiH, nedostaci u kontroli odobravanja bonusa malusa te se predlaže poboljšanje kontrole odobravanja bonusa malusa. Rad dovodi u vezu ulogu zakonskih regulativa u odredbama bonus malus u obaveznom osiguranju od automobilske odgovornosti u FBiH sa aktivnostima Agencije za nadzor osiguranja u FBiH i njihovom uticaju na tržište obaveznog osiguranja od automobilske odgovornosti u FBiH. U radu se daje prijedlog za poboljšanje kontrole dodjeljivanja bonusa malusa u obaveznom osiguranju od automobilske odgovornosti u FBiH te na taj način doprinosi se boljem uređenju tržišta osiguranja u FBiH i pripremama za prilagođavanje oblasti osiguranja za reforme kao preduslov usklađivanja zakonodavstva sa pravnom stečevinom EU.

Ključne riječi: obavezno osiguranje, automobilska odgovornost, bonus, malus, tržište osiguranja.

THE ROLE OF BONUS MALUS PROVISIONS IN CAR LIABILITY INSURANCE IN THE FBiH WITH THE PROPOSAL OF IMPROVEMENT OF THE APPROVING CONTROL

Abstract: This paper presents legal regulations regarding bonus malus provisions in the Federation of BiH. The backbone of this paper is the analysis of bonus malus provisions regarding the liability car insurance in the FBiH, practice at the market of liability car insurance in the FBiH, malfunctions in the approving control of bonus malus, and this paper also proposes for the improvement of the bonus malus approving control. The paper brings into connection the role of legal regulations in the bonus malus provisions regarding the liability car insurance in the FBiH with activities of the Agency for Surveillance of Insurance in the FBiH as well as their influence on the market of the liability car insurance in the FBiH. This paper also provides for proposal to improve the control of the bonus malus approvals in the liability car insurance in the FBiH, and thereby contributes to better regulation of the insurance market in the FBiH as well as to preparations to adjust the area of insurance to reforms being precondition to approximation of the relevant legislation to the EU *acquis*.

Key words: liability insurance, car liability, bonus malus, insurance market.

1. Uvod

Prirodne sile koje pružaju neograničene mogućnosti za razvoj društvene zajednice i za napredak svakog pojedinca u njoj ujedno su i činilac koji može svojom snagom uništiti decenijske napore ljudi. Nesrećni slučajevi su takođe uzrok velikih opasnosti za samog

čovjeka, tako da je ljudsko društvo već na samim počecima svog postojanja uvidjelo neophodnost zaštite svojih članova, kao i ekonomskih vrijednosti koje je mukotrpno stvaralo.

Osiguranje kao izvor ovih težnji društva predstavlja udruživanje svih onih koji su izloženi istoj opasnosti, odnosno riziku. Osnovna pretpostavka postojanja osiguranja zapravo jeste prisustvo rizika. Samo ako postoji određeni rizik, nastaje i ekonomska potreba za njegovim pokrićem putem osiguranja.

Sama riječ osiguranje označava sigurnost, povjerenje u nešto, obezbjeđenje i izražava svrhu osiguranja koja se, uopšteno, sastoji u pružanju neke sigurnosti. Osiguranje u najširem smislu predstavlja zaštitu imovinskih interesa fizičkih i pravnih osoba prilikom realizacije rizika, odnosno nastupanja osiguranih slučajeva, na račun fondova osiguranja formiranih naplatom premije osiguranja od tih osoba.

Uvijet da bi se rizik osigurao jeste mogućnost njegove procjene, odnosno utvrđivanje vjerovatnoće njegovog ostvarenja. Ne mogu se osigurati rizici čije je nastupanje izvjesno, niti rizici čije je ostvarivanje nemoguće predvidjeti. Zbog neizvjesnosti nastupanja osiguranog slučaja iz osiguranja se isključuju izvjesni događaji (koji će sigurno nastupiti). Primjećujemo da osiguranje, kao ekonomska kategorija ima sljedeće specifične karakteristike:

- postojanje osiguranog rizika kao vjerovatnoće i mogućnosti nastupanja osiguranog slučaja koji može imati za posljedicu materijalnu štetu;
- preraspodjelu štete u vremenu;
- zadovoljavanje objektivne potrebe fizičkih i pravnih osoba za pokriće moguće štete;
- povrat premija osiguranja, mobilisanih u osiguravajućem fondu, u formi naknada iz osiguranja.

Osiguranje predstavlja poseban vid ekonomske djelatnosti koji je vezan za preraspodjelu rizika između pojedinaca (osiguranika), ugroženih istim opasnostima. Osiguranjem se bave specijalne organizacije (osiguravatelji), koji obezbjeđuju akumuliranje naplaćenih premija, obrazovanje osiguravateljskih rezervi u vidu fondova i isplatu naknada prilikom ostvarivanja osiguranih slučajeva. Veoma je teško dati sveobuhvatnu definiciju osiguranja, budući da je ono multidisciplinarna nauka, istovremeno ekonomska, prava i tehnička.

Sa ekonomskog aspekta osiguranje je takava djelatnost na osnovu koje se osiguravatelj obavezuje da za određeni iznos (u vidu naplaćene premije osiguranja) osiguraniku isplati naknadu štete kada nastupi osigurani slučaj, odnosno da ga obešteti.

Sa pravnog aspekta osiguranje proučava prava i obaveze ugovornih strana, osiguravatelja i osiguranika. Drugim riječima, pravni vid osiguranja predstavlja uređenje brojnih pravnih odnosa koji nastaju u osiguranju povodnom udruživanja sredstava koja na bazi premija ulaze u fond za osiguranje i služe za obeštećenje svih osiguranika koje pogodi štetni događaj. To je

zapravo uređivanje prava i obveza osiguranika i osiguravatelja kod zaključivanja ugovora o osiguranju, u toku trajanja osiguranja i kod ostvarivanja oštetnih prava.

Sa tehničkog aspekta, osiguranje je matematičko-statistička kategorija koja se ispoljava kroz atomiziranje rizika, odnosno njegovo raspoređivanje na mnoštvo osiguranika i nivelisanje na znatno nižem nivou. To se postiže grupiranjem rizika po različitim opasnostima (požar, poplava, invaliditet), imajući pri tome različit stepen vjerovatnoće u pogledu nastupanja štetnog događaja kod različitih osiguranih objekta i lica i na osnovu toga se pravi kalkulacija premije.

Za osiguranike koji nisu prouzročili štetni događaj osiguravatelj odobrava bonus na premiju osiguranja i na taj način stimuliše osiguranika za njegovo „dobro ponašanje“. U slučaju da je osiguranik prouzročio štetni događaj osiguravatelj mu zaračunava malus tj. povećava mu premiju osiguranja i time ga „kažnjava“ za prouzročen štetni događaj.¹⁴⁰

2. Zakonski okvir osiguranja od automobilske odgovornosti

Zakonski okvir osiguranja od automobilske odgovornosti u Federaciji Bosne i Hercegovine propisuje kako rad društava za osiguranje sa sjedištem u Federaciji Bosne i Hercegovine tako i rad podružnica društava za osiguranje sa sjedištem u Republici Srpskoj koje rade na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

Zakonski okvir možemo podijeliti po sljedećim skupinama:

- a) Zakonski akti:
 - Zakon o gospodarskim društvima¹⁴¹;
 - Zakon o osiguranju¹⁴²;
 - Zakon o osiguranju od odgovornosti za motorna vozila i ostale odredbe o obaveznom osiguranju od odgovornosti¹⁴³;
 - Zakon o posredovanju u privatnom osiguranju¹⁴⁴.
- b) Podzakonski akti - Pravilnici¹⁴⁵:
 - Pravilnik o uvjetima za obavljanje poslova posredovanja u osiguranju i postupku izdavanja odobrenja¹⁴⁶;
 - Pravilnik o obavezi informiranja ugovaratelja osiguranja¹⁴⁷;
 - Pravilnik o statističkim standardima za osiguranje¹⁴⁸;
 - Pravilnik o ombudsmenu u osiguranju i zaštiti potrošača usluga osiguranja¹⁴⁹;

¹⁴⁰ Zubović A., (2017), Magistarski rad "Bonus malus u fokusu osiguravateljne industrije na tranzicijskom tržištu sa osvrtom na tržište FBiH", Travnik

¹⁴¹ Službene novine Federacije BiH broj 81/15.

¹⁴² Službene novine Federacije BiH broj 23/17.

¹⁴³ Službene novine Federacije BiH broj 24/05.

¹⁴⁴ Službene novine Federacije BiH broj 22/05.

¹⁴⁵ Podzakonske akte pravilnike donosi Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine.

¹⁴⁶ Službene novine Federacije BiH broj 56/18.

¹⁴⁷ Službene novine Federacije BiH broj 1/18.

¹⁴⁸ Službene novine Federacije BiH broj 27/18.

¹⁴⁹ Službene novine Federacije BiH broj 99/17.

- Pravilnik o evidenciji odštetnih zahtjeva neživotnih osiguranja¹⁵⁰;
- Pravilnik o polaganju stručnog ispita za obavljanje poslova posredovanja u osiguranju¹⁵¹
- c) Podzakonski akti - Odluke¹⁵²:
 - Odluka o određivanju iznosa na koji se mora ugovoriti osiguranje od odgovornosti za motorna vozila¹⁵³;
 - Odluka o rasporedu vrsta rizika po grupama i vrstama osiguranja¹⁵⁴;
 - Odluka o sadržaju polise osiguranja od odgovornosti za motorna vozila¹⁵⁵;
 - Odluka o izvješćima posrednika u osiguranju¹⁵⁶;
 - Odluka o naknadi za polaganje stručnog ispita za obavljanje poslova posredovanja u osiguranju¹⁵⁷.
- d) Podzakonski akti – Mjerila;
- e) Uvjeti osiguranja od automobilske odgovornosti¹⁵⁸, Premijski sistem X-AO za osiguranje od automobilske odgovornosti u Bosni i Hercegovini¹⁵⁹ i Tablice bruto premijskog sistema osiguranja korisnika odnosno vlasnika motornih vozila od odgovornosti za štetu pričinjenu trećim licima¹⁶⁰.

Sama činjenica da su obavezna osiguranja regulirana posebnim zakonom, govori o tome koliko je taj segment osiguranja važan u društvu. Važan je zbog toga što je u posljednjih pedesetak godina došlo do velikog razvoja prometa, a time je povećan i rizik stradanja u prometu. Naročito je to vidljivo u cestovnom prometu.¹⁶¹

Sam nastanak prometnih nezgoda je neizbježan. Stoga se mora omogućiti popravljavanje štete što većem broju oštećenih osoba u prometnim nezgodama, odnosno treba što je moguće više

¹⁵⁰ Službene novine Federacije BiH broj 82/17.

¹⁵¹ Službene novine Federacije BiH broj 80/06

¹⁵² Podzakonske akte odluke donosi Agencija za nadzor osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine.

¹⁵³ Službene novine Federacije BiH broj 32/07.

¹⁵⁴ Službene novine Federacije BiH broj 82/17.

¹⁵⁵ Službene novine Federacije BiH broj 80/08.

¹⁵⁶ Službene novine Federacije BiH broj 82/17 i 27/18.

¹⁵⁷ Odluka broj 01-05.2-1-059-1813/17 od 11.07.2017. godine.

¹⁵⁸ Ove zajedničke Uvjete za osiguranje od automobilske odgovornosti donio je Upravni odbor Biroa osiguranja Bosne i Hercegovine, u skladu sa članom 67. Zakona o osiguranju imovine i osoba Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine F BiH“ broj 2/95, 6/98 i 41/98) uz suglasnost svojih članova na 9. sjednici održanoj 30.08.1995. godine u Sarajevu a primjenjuje se od 15.09.1995. godine.

¹⁵⁹ Premijski sistem X-AO je donio Upravni odbor Biroa osiguranja Bosne i Hercegovine na sjednici održanoj dana 20.07.1998. godine a na temelju pribavljenog mišljenja Ministarstva financija – Ureda za nadzor broj: 1.0.-021-20/98-1 od 24.06.1998. godine.

¹⁶⁰ Tablice bruto premijskog sistema osiguranja korisnika odnosno vlasnika motornih vozila od odgovornosti za štetu pričinjenu trećim licima (za zonu 4. i zonu 5.) donio je Upravni odbor Biroa osiguranja Bosne i Hercegovine na sjednici održanoj dana 20.07.1998. godine a na temelju pribavljenog mišljenja Ministarstva financija – Ureda za nadzor broj: 1.0.-021-20/98-1 od 24.06.1998. godine.

¹⁶¹ U svijetu godišnje u prometnim nezgodama pogine preko 150.000 ljudi, a njih oko 5 milijuna biva povrijeđeno (Čurković, M., Odgovornost osiguratelja za štetu na temelju obveznog osiguranja od automobilske odgovornosti, u: Odgovornost za štetu, Inženjerski biro, Zagreb, 2004., str. 150.). Samo na prostoru Europske unije godišnje se dogodi oko 1.300.000 prometnih nesreća, u kojima pogine oko 40.000 ljudi, a oko 1.700.000 njih biva ozlijeđeno. Izravna i neizravna šteta od prometnih nesreća doseže čak 2% proračuna Unije (Pavišić, B., i suradnici, Zakon o sigurnosti prometa na cestama s komentarom, bilješkama i priložima, Adamić, Rijeka, 2005., str. 10.).

proširiti krug osoba koja bi imale pravo na naknadu štete koju su pretrpjele u prometnim nezgodama, tj. koje bi imale položaj trećih oštećenih osoba. Najbolja situacija bila bi kada bi sve oštećene osobe u prometnim nezgodama imale pravo na naknadu štete iz osiguranja, no to nije slučaj, čak ni u zemljama koje su gospodarski mnogo razvijenije i bogatije od Bosne i Hercegovine. Stoga je bitno tačno odrediti koje osobe spadaju u taj krug, a koje ne, jer o tome ovisi da li će one imati ili neće imati pravo na naknadu štete iz pokrića osiguranja od automobilske odgovornosti za štetu.¹⁶²

Predmet osiguranja je građanska odgovornost za štete koje nastanu iz upotrebe motornog vozila. Osiguranje se vezuje za vozilo, a osim vlasniku vozila, osiguranje pruža zaštitu od rizika odgovornosti i licu koje upravlja vozilom.

Osiguranje od rizika automobilske odgovornosti, iako je obavezno, ne nastaje na osnovu samog zakona, već zaključivanjem ugovora. Vlasnik vozila ima zakonsku obavezu da zaključi ugovor o osiguranju, a osiguravatelj koji ima dozvolu za obavljanje poslova osiguranja od automobilske odgovornosti, dužan je da sa licem koje podnese ponudu zaključi ugovor o osiguranju.

3. Uloga i značaj bonus malusa kod osiguranje od automobilske odgovornosti

Bonus malus sistem predstavlja utvrđivanje visine premije osiguranja od automobilske odgovornosti za određeno vozilo primjenom odgovarajućeg premijskog stepena, u ovisnosti od toga da li je osiguranik u definiranom prethodnom periodu imao prijavljenu štetu po osnovu osiguranja za to vozilo, a za koju je on odgovoran. Uloga bonus malus sistema jeste da se osiguranici koji nisu imali šteta u prethodnom periodu stimulišu sa nižom premijom osiguranja a osiguranici koji su uzrokovali štete na stvarima ili osobama da se destimulišu višom premijom osiguranja.

Ovakvim stimulativnim i destimulativnim mjerama iskazanim kroz sistem bonus malus imamo značajan uticaj na sigurnost i kulturu u saobraćaju jer su osiguranici zainteresovani da povećaju pažnju prilikom upravljanja motornim vozilom i ne izazivaju štetne događaje. Također, ove mjere daju i elemente pravednosti Premijskom sistemu jer se diferenciraju osiguranici koji nisu imali štetne događaje od osiguranika koji su ih imali.

Prema definiciji bonus je poseban popust ugrađen u cjenik osiguranja od automobilske odgovornosti. Dodjeljuje se osiguraniku koji kroz određeno osigurateljno razdoblje nije imao štete, ili mu je omjer između uplaćene premije i isplaćenih šteta povoljan. Obračunava se godišnje u postotku kod plaćanja premije. Maksimalni bonus koji se može odobriti iznosi 50% od temeljne premije osiguranja od automobilske odgovornosti.

Prema definiciji malus je doplatak na premiju osiguranja. U osiguranju motornih vozila, suprotno od bonusa, malus je represivna mjera u obliku povećanja premije u idućem osigurateljnom periodu za osiguranike koji su u određenom osigurateljnom periodu imali štetu ili ostvarili negativan odnos između uplaćene premije i isplaćenih šteta. Dakle, ako ste imali prometnu nesreću koju je pokrila polica osiguranja, tada se kod produživanja police osiguranja obračunava malus.

¹⁶² L. Belanić, Treće osobe u osiguranju od automobilske odgovornosti, Zbornik pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

Za svaku štetu koju je osiguravatelj platio ili je u postupku likvidacije u mjerodavnom razdoblju promatranja osiguranik se za narednu godinu osiguranja pomiče tri premijska stupnja više. Najnepovoljniji premijski stupanj je 18 koji nosi malus od 150%.

4. Uočeni problemi u određivanju stepena bonus malusa

Imajući u vidu da je do mjeseca maja 2015. godine na tržištu osiguranja FBiH bila praksa da se nisu koristile odredbe bonus malusa iz Premijskog sistema tj. da su se svim vozilima bez obzira da li su novonabavljena ili su imala štetni događaj u prethodnom osiguravateljskom periodu odobravao maksimalni bonus, ne čudi činjenica da se procenat osiguranih vozila sa bonusom od 50% kretao od 98,15% do 98,98% u periodu od 2012. godine do 2014. godine¹⁶³.

Od maja 2015. godine Agencija za nadzor osiguranja u FBiH je pooštrila kontrole poštivanja odredaba bonus malusa uz obavezu da osiguravajuća društva koriste Listu štetnika (zajednička baza svih štetnika) smještene kod Udruženja društava za osiguranje u FBiH.

U praksi se vremenom pojavio određeni broj situacija kod kojih postojeća regulativa nije mogla dati rješenje.

Pretpostavimo da je posrednik u osiguranju (za ovaj primjer nije bitno da li je to zaposlenik osiguravajućeg društva ili licencirani posrednik u osiguranju) uradio policu od automobilske odgovornosti pri tome pogrešno određivši stepen bonus malusa (za ovaj primjer nije bitan razlog pogrešnog određivanja stepena bonus malusa).

Ugovaratelj je takvu policu osiguranja uredno potpisao, preuzeo originalnu policu (primjerak za ugovaratelja) i kopiju (primjerak za nadležnu policijsku upravu) i putem platnog prometa platio osiguravajućem društvu obračunatu premiju osiguranja te pokrenuo proces registracije motornog vozila kod nadležne policijske uprave.

Posrednik u osiguranju je uredno predao svoju kopiju police osiguranja sa pratećom dokumentacijom nadležnim službama u osiguravajućem društvu.

Nakon kontrole nadležne službe u osiguravajućem društvu su uočile nedostatak pri izradi police osiguranja i aktivirale korektivne mjere kako bi se uočeni nedostatak otklonio tj. odredio ispravan stepen bonus malusa. Pri tome se pojavila razlika u obračunatoj premiji osiguranja (u pravilu je korigovana premija osiguranja veća od premije osiguranja koja je bila utvrđena na polici osiguranja). Razliku premije je osiguravajuće društvo obavezno uplatiti (uglavnom se razlika premije naplati od posrednika u osiguranju a rijeđe od ugovaratelja osiguranja).

Sada navedena polica osiguranja od automobilske odgovornosti ima drugačiji stepen bonus malusa od iskazanog stepena bonus malusa na originalnom primjerku police koji se nalazi kod ugovaratelja osiguranja.

Šta se dešava kad ugovaratelj osiguranja naredne godine produži policu osiguranja za svoje motorno vozilo?

¹⁶³ Zubović, A., (2017), Magistarski rad "Bonus malus u fokusu osiguravateljne industrije na tranzicijskom tržištu sa osvrtom na tržište FBiH", Travnik, str 84-88.

Ako to radi u osiguravajućem društvu kod kojeg je već imao policu osiguranja, osiguravajuće društvo ima informaciju u svom informacionom sistemu koji je stvarni stepen bonus malusa te će stepen bonus malusa na novoj polici osiguranja biti ispravno određen.

Ukoliko ugovaratelj osiguranja naredne godine promjeni osiguravajuće društvo tj. produži policu osiguranja za svoje motorno vozilo kod drugog osiguravatelja tada imamo situaciju da će drugi osiguravatelj prethodni stepen bonus malusa uzeti sa originalne police koju ugovaratelj predoči te odrediti novi stepen bonus malus na osnovu navedenog. Pri tome novi osiguravatelj nema informaciju da je nakon izrade police osiguranja od automobilske odgovornosti došlo do promjene stepena bonus malusa.

I jedno i drugo osiguravajuće društvo u navedenom primjeru su ispravno odredili stepen bonus malusa na polici od automobilske odgovornosti iako su dobili različite vrijednosti.

Razlog zbog kojeg u navedenom primjeru za istu policu mogu biti određeni različiti stepeni bonus malusa leži u nepostojanju jedinstvene liste polica osiguranja od automobilske odgovornosti koje su nakon izrade promjenile stepen bonus malusa.

5. Prijedlog za rješavanje uočenih problema

Rješenje ovog problema leži u formiranju Liste polica osiguranja od automobilske odgovornosti kod kojih je nakon izdavanja došlo do promjene stepena bonus malusa smještene kod Agencije za osiguranje FBIH.

Kao prvi korak treba odrediti set neophodnih podataka za formiranje Liste polica osiguranja od automobilske odgovornosti kod kojih je nakon izdavanja došlo do promjene stepena bonus malusa.

Kao drugi korak treba izraditi informatičko rješenje koje će omogućiti društvima za osiguranje da što jednostavnije koriste navedenu listu pri tome vodeći računa da društva za osiguranje u FBIH nisu na istom stepenu informatičkog razvoja. Navedeno informatičko rješenje treba imati viša tehničkih rješenja putem kojih se može doći do potrebnih informacija.

U trećem koraku trebaju se obavezati sva osiguravajuća društva koja imaju saglasnost Agencije za osiguranje u FBIH za obavljanje osiguranja od automobilske odgovornosti da su obavezna kod određivanja stepena bonus malusa pored provjere u Listi štetnika (koju trenutno koriste) izvršiti dodatnu provjeru i u Listi polica osiguranja od automobilske odgovornosti kod kojih je nakon izdavanja došlo do promjene stepena bonus malusa.

Uz realizaciju navedenog prijedloga bi ugovaratelj osiguranja koji je imao promjenu stepena bonus malusa nakon izrade police od automobilske odgovornosti kod produženja police uvijek imao određen isti stepen bonus malusa bez obzira kod kojeg osiguravatelja vrši produženje police.

6. Zaključak

Značaj primjene bonus malus kod osiguranja od automobilske odgovornosti jeste da se na ovaj način pored progresivnih i regresivnih mjera prema vlasnicima motornih vozila preventivno djeluje i utiče na povećanje bezbjednosti u saobraćaju. Učesnici u saobraćaju će na ovaj način biti motivirani da pri korištenju motornih vozila budu oprezniji i savjesniji.

Pri tome treba obezbjediti mehanizam da se na tržištu osiguranja osiguranicima koji su imali korekciju na stepenu bonus malusa nakon izrade police osiguranja od automobilske odgovornosti kod produženja police na isti način može obračunati novi stepen bonus malusa bez obzira da li policu osiguranja produžuje kod osiguravajućeg društva kod kojeg je imao prethodnu policu ili je izabrao drugo osiguravajuće društvo.

7. Literatura

- [1] Ćurković, M., (2007), *Obvezna osiguranja u prometu*, Zagreb, Inženjerski biro
- [2] Ćurković, M., (2004), *Odgovornost za štetu*, Zagreb, Inženjerski biro
- [3] Ilić, J., (1992), *Obavezno osiguranje motornih vozila prema propisima i sudskoj praksi*, Zagreb, Inženjerski biro
- [4] Pak, J., (2011), *Pravo osiguranja*, Beograd, Univerzitet Singidunum
- [5] Pavišić, B., et al., (2005), *Zakon o sigurnosti prometa na cestama s komentarom, bilješkama i prilogima*, Rijeka, Adamić
- [6] Zubović, A., (2017), Magistarski rad *Bonus malus u fokusu osiguravateljne industrije na tranzicijskom tržištu sa osvrtom na tržište FBiH*, Travnik
- [7] Zubović, A., (2017), „Efekti primjene bonus i malusa“, *Svijet osiguranja*; broj 2, Vol XIX, str 14-15
- [8] Grgić, D, Bikić, E., „Razvoj instituta neimovinske (nematerijalne) štete s osvrtom na pravo osiguranja u Bosni i Hercegovini“, *Pravna Misao*, broj 7-8/2016
- [9] Biro osiguranja Bosne i Hercegovine, (1995), *Uvjeti osiguranja od automobilske odgovornosti*, Sarajevo
- [10] Biro osiguranja Bosne i Hercegovine, (1998), *Premijski sistem X-AO za osiguranje od automobilske odgovornosti u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo
- [11] Biro osiguranja Bosne i Hercegovine, (1998), *Tablice bruto premijskog sistema osiguranja korisnika odnosno vlasnika motornih vozila od odgovornosti za štetu prčinjenu trećim licima*, Sarajevo